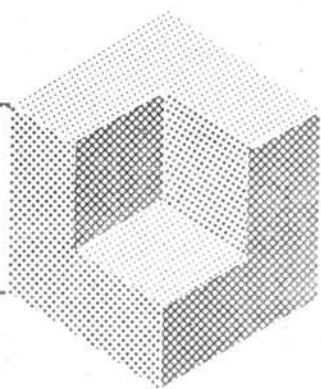

Beszámolók◦Szemlék◦Közlemények

Egyetemi bibliográfia a műszaki tájékoztatás szolgálatában

Régi hagyomány a hazai és külföldi egyetemeken, hogy oktatóik—kutatóik szellemi termékeinek, azaz szakirodalmi munkásságának adatait összegyűjtik, és külön kiadványban teszik közzé őket. Ha az egyetemnek saját évkönyve van, úgy az egyetemi bibliográfiák rendszerint ennek részét képezik.

A tájékoztató munka szemszögéből értékelve az intézményi (egyetemi) bibliográfiákat, megállapítható, hogy ezek esetenként nélkülözhetetlen és sehol máshol fel nem lelhető információkat tartalmaznak. Ugyanakkor nem tagadható az sem, hogy felhasználhatóságuk gyakorisága az anyaintézményben folyó kutatómunka jellegétől — egyetlen diszciplína művelésére való korlátozódásától, ill. multidiszciplináris voltától — függ. A regisztrált információk tudományos értéke és mennyisége, valamint a bibliográfia „műszerezettsége”, visszakereső apparátusa ugyancsak közrejátszik a használat gyakoriságában.

Hazai egyetemi bibliográfiáink többségét, különösen a több évtizedet felölelő, önálló kiadványokat, könyvtárosok szerkesztették.

E bibliográfiák szerkesztői alapvető feladatuknak az intézmény és dolgozói szakirodalmi munkásságának csupán *regisztrálását* tartották. Szerkezetük is ezt tükrözte; hol a kutatók egyéni tevékenységét, hol pedig egy-egy szervezeti egység, tudományos műhely munkásságát választották szerkesztésük vezérelvéül. Az egyetem vezetősége jól hasznosíthatta e kiadványokat: tudományos rangja elismertetésének egyik eszközét találta meg bennük. Ez teljesen elfogadható álláspont, hiszen a „tudományosság méréséhez” a tudománymetria a publikációs tevékenységet is felhasználja. Más kérdés, hogy emellett a szerkesztő könyvtárosoknak „titkos céljuk” is volt: „tudománytörténeti, intézménytörténeti forrásmunkák” létrehozásának igényével tették dolgukat. Nem tagadható, erre is szükség volt és van.

Feltűnő azonban, hogy e bibliográfiák túlnyomóan könyvtáros szerkesztői nem törekedtek arra, hogy a lankadatlan munkával összegyűjtött információkat *tartalmilag* is rendszerezék, s ezzel a tájékoztatás számára is jól hasznosítható eszközöket állítsanak elő.

KÓSA GYÖZÖ, aki az egyetemi bibliográfiák szerkesztéséről kitűnő és ma is korszerűnek mondható tanulmányt írt, elismeri, hogy „az egyetemi bibliográfiák szakbibliográfiai hatékonysága — szerkezeti felépítésüktől függetlenül — erősen vitatható” [1]. Ugyanakkor elhibázottnak tartja, ha valaki az egyetemi bibliográfiáktól a referálólappal, ill. cikk-katalógus esetén természetes szaktájékoztatási „készséget” kér számon, hiszen — írja a szerző — az „egyetemi bibliográfiáknál a közvetlen „produktivitás” harmadrendűnek tűnik, ha e műveket tudománytörténeti, intézménytörténeti forrásmunkáknak tekintjük”.

Kósa érdeme, hogy e meggyőződése mellett is elismeri: az egyetemi bibliográfia az intézmény és dolgozói szakirodalmi tevékenységének tükrözésén túlmenően *más célokat is tűzhet maga elé, s ezeket megfelelő kiegészítő mutatókkal lehet elérni*. Megjegyzni azonban, hogy „a mutatók szerkesztése a legnehezebb, legköltségesebb és főképpen — az egész anyag lezártságát feltételező mozzanata a bibliográfiának”.

Napjainkban tanúi vagyunk annak, hogy a tudományos kutatások megítélésében az elért tudományos eredmény felhasználhatósága, alkalmazhatósága a korábbiaknál lényegesen nagyobb szerepet játszik. Nem lehet tehát közömbös az sem, hogy a tudományos eredményeket közvetítő dokumentumok regisztrálásra és tartalmilag feltárással kerülnek-e, vagyis hasznosíthatók-e a szakmai társadalom szélesebb körei számára?

Mindezek egyértelművé teszik, hogy az egyetemi, intézményi bibliográfiákkal szemben is nagyobb követelményeket kell támasztani, elsőrendűen a tartalmi feltárás

tekintetében. Kétszeresen igaz ez a műegyetemi bibliográfiára, mivel az általa „befogott” szakterületeken nem áll rendelkezésre nemzeti szakbibliográfia.

*

A *Budapesti Műszaki Egyetem (BME)* hazánk legnagyobb műszaki egyeteme, amelynek közel 100 intézete, tanszéke a műszaki kutatómunka egyik kiemelkedő jelentőségű, multidiszciplináris szervezeti bázisa. Az itt folyó oktatás–kutatás során létrejött szakirodalmi dokumentumok adatai az 1967-ben indított *BME Évkönyvei*-ben (ill. a kiadvány előzményeiben) az egyetemi szerzők bejelentései alapján kerülnek közlésre.

Az évkönyvekben rendszeresen megjelentetett, gyakran sehol máshol nem regisztrált értékes szakmai információ egészen 1977-ig „egyetemi belügy” maradt: a bibliográfia társadalmi értékét, felhasználhatóságát korlátozta, hogy sem szerzői, sem tárgymutató nem készült hozzá. Szerkezete az egyetem szervezeti kereteit tükrözte, megkönnyítve ezzel az egyetem vezetésének értékelő munkáját, nem segítve azonban a tájékozódni kívánó olvasót, sem pedig a tájékoztató könyvtárost. Az évkönyv sohasem került könyvkereskedelmi forgalomba, feltehetőleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy a benne található bibliográfia „aktivizálására”, a műszaki tájékoztatásban való felhasználásra senki sem gondolt.

Az évkönyvekkel kapcsolatos szervezési munkálatokat – a rektor irányításával – az egyetem Tudományos osztályának dokumentációs csoportja látta el az 1969/1970-es tanévvel bezárólag. Az 1970/1971-es tanévtől a rektori hivatal vezetője tartotta a Dokumentációs osztállyal a munkakapcsolatot. Ez a feladata az 1973/1974-re szóló évkönyv közreadásával megszűnt, mivel – rektori döntés alapján – az 1974/1975-ös évkönyv szerkesztését a Központi Könyvtár vette át. A könyvtár szerkesztésében készültek az 1974/1975–1979/1980 tanévi évkönyvek, majd újabb rektori intézkedés a szerkesztést ismét rektori hatáskörbe helyezte.

Ez utóbbi döntés nagy jelentőséggel bír az évkönyv munkálatainak meggyorsításában, de az adatszolgáltatási kötelezettség felelősséggel történő teljesítése terén is. Az *Adatszolgáltatás az 1980/81. tanévi BME Évkönyvéhez* címen 1981. október 26-án kiadott rektori rendelkezés részletesen előírja, hogy az oktatási egységek mit, milyen határidőre kötelesek jelenteni szakmai munkásságukról.

A jelentő oktatási egység (intézet, tanszék, osztály stb.) adatszolgáltatási felelősségét növelendő, a rektor úgy rendelkezett, hogy a szakirodalmi tevékenység jelentésére szolgáló űrlapokon fel kell tüntetni az adatszolgáltató, a gépíró és az összeolvasó nevét is.

Az egyetem vezetőinek az ügy fontosságát kiemelő intézkedése 1981-től nagymértékben megkönnyítette a szerkesztőség és a Központi Könyvtár Tájékoztató és módszertani osztályának a munkáját, amely a bibliográfia revízióját végzi.

Az egyetemi bibliográfia módszertani fejlesztése

Amikor a Központi Könyvtár 1976 januárjában az évkönyv szerkesztését átvette, a kiadvány megjelenésében több éves elmaradás volt. Ennek gyors felszámolása érdekében az igazgató – egyben a kiadvány felelős szerkesztője – többféle szervezési intézkedést tett. Az évkönyv szerkesztésével főfoglalkozásban egy főiskolát végzett könyvtárost bízott meg, a bibliográfiai anyag revízióját pedig a Tájékoztató és módszertani osztály feladatává tette, miközben gondoskodott az anyagi feltételek megteremtéséről is.

Első évben az 1974/1975-ös évkönyv bibliográfiai „nyersanyagát” kapta meg az osztály javításra. A „nyersanyag” megnevezést nem véletlenül használjuk, hiszen mi másnak nevezhetnénk azt a gyakran ceruzával, papírdarabokra írt adattömeget, amelyet az egyetemi szerzők saját munkásságukról a megjelentetendő évkönyvhöz beküldtek.

Ezek láttán jutott eszünkbe SZINNYEI JÓZSEF, aki a *Magyar írók élete és munkái* c. kézikönyvének előszavában a következőket írta: „... meg kell jegyeznem, hogy az önéletrajzok t. beküldői a hírlapokat többnyire nem helyesen idézik és a könyvek címeit nem az illető címlapokról írják le. Ezek revíziója csak növeli a munkát: azért jövőre nagyobb figyelmet és pontosságot kérnék.” [3].

Eddig az idézet, és mi megfogadtuk régi jó elődünk tanácsát: egységesítettük és korszerűsítettük a következő évi adatkérést oly módon, hogy a szerzők külön instrukciók nélkül, a megfelelő formában közölhessék műveik adatait.

Mindenekelőtt az előző évi „mintaanyagból” kiszűrjük az előforduló dokumentumtípusokat. Ezt követően minden dokumentumtípus leírásához űrlapot terveztünk; ennek lábjegyzeteiben utaltunk arra is, hogy az adatokat hogyan, milyen nyelven stb. kérjük megadni.

Az űrlapok kidolgozása közben felvetődött módszertani problémákról a *Műszaki Egyetemi Könyvtáros* 1977. évi 1. számában részletesen is beszámoltunk, nem feledkezve el az űrlapok bemutatásáról sem [4].

Ma már több évi tapasztalat alapján mondhatjuk el, hogy az adatkérés e módja beváltotta a hozzáfűzött reményeket. Mérhetően javult az adatközlési készség, és fegyelem is, különösen azóta, amióta ezt rektori rendelkezés írja elő. Az űrlap „vezeti” a szerzőket, de a revíziót végző tájékoztatókat is; a kitöltetlen rovatok „árulkodnak”.

Ugyanakkor nem hallgathatjuk el azt sem, hogy az űrlaprendszer sem küszöböli ki teljesen a „hamis” adatközlés problémáját. Egy látszólag pontosan kitöltött űrlap nem kelt gyanút a revíziót végző tájékoztató mérnökben. Ezért csak véletlenül derül ki, hogy a szerző műve címét és egyéb bibliográfiai adatait „emlékezetből” közölte. Ez szinte kivédhetetlen, mert nincs módunkban minden közlemény adatait ellenőrizni. Nemcsak az időhiány teszi ezt lehetetlenné, hanem az a tény is, hogy a külföldön megjelentetett folyóiratcikkek, kongresszusi anyagok stb. jelentős része nincs meg Magyarországon.

Más jellegű probléma is felmerült a gyakorlatban. Bebizonyosodott, hogy nem lehetséges a kiadványtípusokat minden esetben beleszorítani az „űrlapsémákba”. Példaként említhetők a folyóiratban megjelentetett konferencia-anyagok. Ilyen esetekben az egyetemi szerzők nem tudják eldönteni, hogy a „folyóiratcikk”-re vagy a „nyomtatásban megjelentetett kongresszusi előadás”-ra rendszeresített űrlapon jelentsék-e publikációjukat. Találkoztunk olyan, évenként megrendezett konferencia kiadványával is, amely a xeroxozott előadások pusztá kolligátuma volt, lapszámozás, impresszum-adatok nélkül, egyetlen rövid címmel utalva a kiadvány jellegére.

A csak jelzésként említett problémák is indokolják egy olyan útmutató kiadását, amely a revíziós munkákhoz egységes szempontokat és előírásokat tartalmaz.

E szabályzat módszertani előkészítésébe a szerkesztőn és a tájékoztató mérnökökön kívül könyvtárunk több szakembere is bekapcsolódott. Az első *Útmutató*-t azóta már módosítani kellett, mivel a gyakorlat újabb és újabb feladatok megoldását követelte meg.

Tárgyszó-mutató a bibliográfiához

Az eddig ismertetett módszertani előmunkálatok a bibliográfia szerkezetét, ill. a dokumentumok visszakereshetőségét még nem érintették, mindössze az adatok pontosítását, az egységes leírás kialakítását segítették elő.

Minőségi változást csak az egyetem vezetői részéről megfogalmazott új igény idézett elő: *készüljön a bibliográfiához tárgyszó-mutató is*. Mindezt azért fontos hangsúlyozni, mert nem a könyvtártól indult ki a kezdeményezés, hogy az egyetemi bibliográfia feleljen meg a szakbibliográfiai követelményeknek is, holott ez lett volna a természetes!

A feladat gyors megoldására két kézenfekvő eljárás kínálkozott. Az egyik: marad a bibliográfia eredeti szerkezete – kiegészítve szerzői és tárgyszó-mutatóval. A másik: új szerkezetben, szerzői betűrendben kerülnek közlésre a bibliográfiai adatok, és ezt egészítjük ki szerzői és tárgyszó-mutatóval.

Az utóbbi forma mellett döntöttünk, elsősorban gazdaságossági okokból. Ha ugyanis az eredeti szerkezet-hez ragaszkodtunk volna, akkor a többszerzős művek esetén ugyanazon mű teljes leírását annyi helyen kellett volna megismételni, ahány szervezeti egységhez tartoznak a szerzők.

A bibliográfia új szerkezetében a bibliográfiai leírások valamennyi társszerző nevét tartalmazzák, besorolásukat azonban az *első szerző* neve határozza meg. Valamennyi tétel sorszámot kapott; ez szolgál hivatkozási alapul a társszerzők nevével, ill. később a szerzői és tárgyszó-mutatónál is.

Az eddigieknél nehezebb feladat elé állította az évkönyvben közreműködők gárdáját a dokumentumok *tárgyi feltárásának problémája*. Hiszen nem homogén, hanem multidiszciplináris területről származó dokumentumokhoz kellett tárgyszó-mutatót készíteni, s ehhez szabványosított fogalomrendszer nem állt a rendelkezésünkre.

Úgy döntöttünk, hogy a szerzőket kérjük fel: jellemezzék műveiket egy-két, de legfeljebb három tárgyszóval.

E „nyersanyagból” a tájékoztató munkatársak permutable tárgyszavakat alakítottak, egy-egy dokumentumnak átlagosan két visszakeresési lehetőséget biztosítva. Pl. ha a szerző cikkét „acélszerkezetek alakváltozása” tárgyszavakkal jellemezte, akkor azt „acélszerkezetek, alakváltozás”-ra módosítottuk, és ezáltal a mű mindkét tárgyszónál visszakereshetővé vált.

A tárgyszó-mutató összeszerkesztését kezdettől fogva kollektíven végeztük. Csak így volt lehetséges azonnal megegyezni a szükséges fogalmi egységesítésben.

Nem állítjuk, hogy az e módszerrel – igen rövid idő alatt – előállított tárgyszó-mutatóban nincsenek hibák, következtetések. A szerzői mutató, a tárgyszó-mutató, továbbá a rövidítések jegyzéke, mint a bibliográfia új eleme, megnövelte az évkönyv terjedelmét is.

Ezzel szemben jelentős mértékben megnőtt az egyetemi bibliográfia *közhasználati értéke*; a benne foglalt szakmai információk végre visszakereshetők, és tudományos színvonalukhoz mértén adhatnak hatékony segítséget a hazai és külföldi műszaki kutatásoknak.

Nyilvánosságát most már növelni kell. Fontos lenne, hogy az országos jellegű könyvtárakon kívül az évkönyv a kisebb, de egy-egy szakterületen jelentős szerepet betöltő műszaki könyvtárakhoz is eljusson.

Mivel nem közismert tény, arra hívjuk fel könyvtáros kollégáink figyelmét, hogy az 1977/78-as évkönyvben már szerzői és tárgyszó-mutató alapján is visszakereshetők a bibliográfiában szereplő dokumentumok, és az 1981/82-es évkönyv megjelenésével több, mint 10 ezer szakirodalmi dokumentum felől tájékozódhatnak mérnökök olvasóik.

A kiadványt a szerkesztőség kérésére megküldi az igénylő intézményeknek.

Napjainkban a társadalmi feltételek csak a „bibliográfiai kisvállalkozások”-nak kedveznek, holott a szükségletek már régen a nagy központi szolgáltatásokat igénylik. *Mivel a műszaki tájékoztatás terén nemzeti szakbibliográfia nem áll rendelkezésre, felértékelődnek a kisebb adatbázist nyújtó bibliográfiai vállalkozások is.*

Beszámolóinkat azzal a jó érzéssel fejezhetjük be, hogy könyvtárunk az egyetemi bibliográfia korszerűsítésére fordított munkájával olyan célt szolgált, amelyben az egyetemi és az országos követelményeket sikerült összehangolni.

Hivatkozások

1. KÓSA Győző: Az egyetemi bibliográfiák szerkesztésének néhány kérdése. BMEKK Évkönyvei I. Bp. 1967, Tankönyvk. 119. p.
2. Adatszolgáltatás az 1980/81. tanévi BME Évkönyvéhez. = Egyetemi Értesítő, 6. sz. 1981. p. 8–10.
3. SZINNYEI József: Előszó. Magyar írók élete és munkái. 1. köt. Utánnymat. Bp. 1981. VI. p.
4. FREY Tamásné: Bibliográfiai adatkerések egységesítése a Budapesti Műszaki Egyetemen = Műszaki Egyetemi Könyvtáros, 1977. 1. sz. p. 8–21.

Frey Tamásné
(BME Központi Könyvtára)

KÖNYVISMERTETÉS

Az online információkeresés alapjai

MEADOW, Ch. T. — COCHRANE, P.:
Basics of online searching.
New York, Wiley, 1981. 245 p.
OMIKK rakt. szám: 0357277

Az *Information Science Series*, vagyis az információ-tudományi sorozat keretében legújabbán kiadott mű napjaink egyik legaktuálisabb, legizgalmasabb tájékoztatói kérdésével, az ún. online információkereséssel foglalkozik. Az online módszer a számítógépes retrospektív irodalomkutatás legmodernebb és ma már szinte legelterjedtebben propagált technikája, amelynek során a keresést végző személy közvetlen kapcsolatot létesít a távoli információtároló számítógéppel, és párbeszédessé közelítéssel keresi meg a kért témára vonatkozó szakirodalmi információkat. A keresés témában és időben jól meghatározható mélységig végezhető.

Ennek a technikának Magyarországon még alig van múltja, ennek ellenére egyre több vezető, kutató és fejlesztőmérnök ismeri fel hallatlan jelentőségét, és egyre több helyen élnek már nálunk is ezzel a lehetőséggel. Éppen ez teszi különösen aktuálissá *Az online információkeresés alapjai* című, kitűnően felépített és megírt könyv olvasását.

Szándékosan írtam „olvasását” a könyv forgatása helyett, mert a mű nem kézikönyv, hanem tankönyv jellegű. Számos kézikönyv, szakkönyv, rövidebb-

hosszabb összeállítás jelent már meg az online információkeresés tárgykörében (még magyarul is), bizonyítva ezzel is a téma iránti olvasói keresletet. Azonban olyan átfogó, az alapokból kiinduló és mégis a legmagasabb szintig eljutó tankönyv, mint a két amerikai szerző műve, tudomásom szerint még nem látott napvilágot e tárgykörben. Fő érdeme: a közvetlen, egyszerű, olvasmányos stílus, amely az általános könyvtárosi vagy műszaki intelligencián kívül semmiféle előképzettséget nem igényel, legfeljebb a közepes szintű angol nyelvtudást és — persze — az olvasó érdeklődését.

A szerzők az előszóban hangsúlyozzák, hogy művüket diákoknak, információs szakembereknek, könyvtárosoknak és az információkat hasznosító felhasználóknak szánják, olyan embereknek, akiknek nincs vagy alig van tapasztalatuk az online keresésben. Nem helyettesíti az online szolgáltatások felhasználói kézikönyveit, mert ebben az esetben olyan ezeroldalas könyv lett volna belőle, amelynek lapjait csereberélni kellene. Célja az elvek és módszerek oktatása, viszonylag kevés magyarázó szöveggel, de sok ábrával és példával.

Példáit három nagy amerikai online szolgáltató központ adatbázisainak keresésére, használatára építi. Ezek a következők:

BRS (Bibliographic Retrieval Services),
DIALOG (a Lockheed vállalat információszolgáltatása),